ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΙ ΙΩΝΙΣΜΟΙ

Ὑπὸ
Γ. ΜΠΑΚΑΛΑΚΗ

[ΛΕΥΚΗ ΣΕΛΙΔΑ]

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΙ ΙΩΝΙΣΜΟΙ*

Ἐδῶ καὶ λίγα χρόνια προσπάθησα σὲ μιὰ μικρὴ μελέτη μου νὰ δείξω πὼς ἡ ἰωνικὴ ἐπίδραση στὴν τέχνη τῆς Λακωνίας, στὴν καρδιὰ τῆς κατεξοχὴν δωρικῆς περιοχῆς, στὰ χρόνια γύρω ἀπὸ τὴν καμπὴ τοῦ ἕκτου π.Χ. αἰ. πρὸς τὸν πέμπτο, δὲν περιορίζεται μονάχα στὸν ἀμυκλαῖο θρόνο, στὸ «ἰδιόρρυθμο» ἐκεῖνο ἀρχιτεκτονικὸ καὶ πλαστικὸ συνάμα δημιούργημα δυὸ ἰώνων καλλιτεχνῶν. Εἶναι παρούσα τόσο στὴ λακωνικὴ πλαστική, ὅσο καὶ στὴ μικροτεχνία, στὴ χαλκοπλαστικὴ καὶ στὴν ἀγγειοπλαστική της[1].

Ἡ ἰωνικὴ ἐπίδραση, στὴν παλαιότερη μάλιστα κι ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ ἀμυκλαίου θρόνου χαλκοπλαστική, ἔγινε στὸ μεταξὺ φανερὴ μὲ τὶς παρατηρήσεις τοῦ E. Langlotz [2], γιὰ ἕνα κεφάλι ἀπὸ τὴν Κυρήνη, καὶ ἀπὸ τὴ Θ. Καράγιωργα [3], μὲ ἀφορμὴ τὴ μελέτη μιᾶς κάρης ἑνὸς στητοῦ λακωνικοῦ κατόπτρου. Ἡ Εὐαγγελία - Λίλα Μαραγκοῦ ἀνευρίσκει τὸν ἰωνισμὸ (Die Ionisierung) στὸν ἕβδομο κιόλας π.Χ. αἰ., μὲ τὴ λαμπρὴ μελέτη της γιὰ τὰ ἐλεφαντοστέινα ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς «Ὀρθίας» [4].

Τὸ πιὸ ἀναπάντεχο γιὰ τὸ θέμα μας μήνυμα-εὕρημα μᾶς ἦλθε τελευταῖα ἀπὸ τὴν Ὀλυμπία. Στὸ «διάχωρο» ἑνὸς χάλκινου στηρίγματος ἀπὸ κάποιο λακωνικὸ τρίποδα (τέλος τοῦ 7ου π.Χ. αἰ.) ἡ δαιμονικὴ Γοργώ, μὲ τὸ φτερωτὸ ἄλογο στὴν ἀγκαλιά της, κάθεται ἐπάνω σὲ ἕνα ἰωνικὸ κιονόκρανο [5].

Πρόκειται ὄχι μονάχα γιὰ τὴν παλαιότερη ἀπεικόνιση τοῦ κατεξοχὴν μέλους τοῦ κίονα, ἀπὸ ὅπου θὰ χαρακτηρισθῇ ὁ ἰωνικὸς ρυθμός, ἀλλὰ καὶ γενικὰ γιὰ τὴν παλαιότερη ὡς τώρα μορφολογικὴ ὑπόσταση τοῦ ἀρχιτεκτο-

---

* Θερμὲς εὐχαριστίες χρωστῶ στοὺς: Δ. Αηναγογλου-Δοβα, Κ. Δαβαρα, Α. Δεληβορρια, Χ. Κουκουλη-Ξανθακη, Δ. Παντερμαλη, Ι. Παπαχριστοδουλου, Κ. Ραμιοπουλου καὶ Χ. Χρηστου.

1. Γ. Μηλαλακη, «Λακωνικὰ ἀνθέμια», *Πελοποννησιακὰ 3*, 1959, 263 κέ. Πβ.Η. Möbius, *Die Ornamente der griechischen Grabstelen*, 1968², 119 σημ. 236.

2. *ΑΜ* 77, 1962, 116.

3. *ΑΔ* 20, 1965, 101 κέ. καὶ σημ. 27.

4. *Lakonische Elfenbein u. Beinschnitzereien.*, Tübingen 1969, 195. 282 καὶ σημ. 1105. Γιὰ τὴ γραφὴ «Ὀρθία» βλ. Δ. Λυπουραη, *Ἐπιστημ. Ἐπετηρίδα Φιλοσ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, 10, 1967, 336 κέ.

5. Μουσεῖο Ὀλυμπίας, ἀριθ. εὑρ. χ. Β. 7000. Θ. Καραγιωργα, «Γοργεία κεφαλή», *Βιβλ. Ἀρχ. Ἑταιρείας ἀριθ. 69*, 1970, σ. 46, 49⁴, 64, 122, 153 καὶ πίν. 10.

νικοῦ μέλους. Καὶ τὸ ἀπείκασμα αὐτὸ μᾶς ἔρχεται ἀπὸ τὴ λακωνικὴ τέχνη! Ἀπὸ μιὰ ὁλοφάνερη ἀνταύγεια ἡ ἀκτινοβολία τῆς ἰωνικῆς δημιουργίας.

Σὲ μιὰ ἄλλη ἐργασία μου γιὰ ἕνα κορύφωμα ἀπὸ κάποιο ἰωνικὸ ἐπιτύμβιο μνημεῖο ἀπὸ τὴ Μαρώνεια [6], ἔδειξα πὼς ὁ κόσμος τῶν παλαιῶν ἰωνικῶν κορυφωμάτων ἐπιζῆ ἀκόμη καὶ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐπικράτηση τῆς «κοινῆς» ἀττικῆς θεματογραφίας, ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. κέ., καὶ ὄχι μονάχα στὶς ἰωνικὲς περιοχές, ἀλλὰ πὼς ἡ πνοή του φθάνει καὶ μέχρι τῆς «κατὰ κοσμοθεωρίαν» ἀποκλεισμένης καὶ γεωγραφικὰ τόσο ἀπόμακρης λακωνικῆς περιοχῆς.

Στὸ μεταξὺ αὐξήθηκε τελευταῖα σημαντικὰ ὄχι μονάχα ὁ ἀριθμὸς τῶν μικροῦ μεγέθους ἀνθεμωτῶν στηλῶν ἀπὸ τὸν 4ο π.Χ. αἰ. στὸ Μουσεῖο Σπάρτης, ποὺ ὁ Möbius [7] μὲ δυσκολία ἀκόμη δέχεται γιὰ ἐπιτύμβιες, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ παλαιότερα χρόνια [8]. Ἕνα διαλεχτὸ παράδειγμα, μὲ ὁλοφάνερη τὴ «σχηματολατρευτικὴ» μνημόνευση (μανιερισμὸ) παλαιοτέρων, πηγαίων ἰωνικῶν κορυφωμάτων, παραθέτουμε ἐδῶ (Πίν. 1β, 4β) [9].

Μάρμαρο λακωνικό. Μεγαλύτερο σωζόμενο ὕψος μαζὶ μὲ τὸ φυλλωτὸ κυμάτιο στὴν πρόσοψη 0,44 μ. Μεγαλύτερο πλάτος 0,33 μ., ὑπολογιζόμενο ὁλικὸ 0,36 μ. Πάχος τοῦ δεξιοῦ σὲ ἐμᾶς κροτάφου στὴ μέση 0,21 μ., στὴ βάση 0,185 μ. Δυὸ ὁριζόντιες κοῖλες ἕλικες σὲ σχῆμα ∽∽ στεφανώνονται ἀπὸ δεκαπεντάφυλλο ἀνθέμιο, μὲ ἀνάβαθα κοῖλα καὶ μισχωτὰ συνάμα στὸ περίγραμμά τους φύλλα, ποὺ βλασταίνουν ἀπὸ ἐπιπεδόγλυφο πυρήνα. Οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν ἑλίκων εἶναι κεντρισμένοι. Γιὰ τὸ «γλωσσοειδὲς ἢ φυλλοειδὲς» κόσμημα πβ. ἐκεῖνο ποὺ στεφανώνει τὸ παλαιότερο λακωνικὸ ἀναθηματικὸ ἀνάγλυφο στοὺς Διοσκούρους (*AE* 1958, 94 καὶ εἰκ. 1 καὶ 3, ποὺ συνεχίζεται καὶ ἐκεῖ καὶ στοὺς κροτάφους). Ἡ ὅμοια μὲ προσκεφάλαιο ἰωνικοῦ κιονο-

---

6. Χαριστήριον εἰς Α. Κ. Ορλανδον 1, 1964, 46 κέ. 53 κέ. πίν. 1-3. Ὁ Möbius, ὅ.π. 116 σημ. 203, νομίζει ὅτι ἡ γωνιακὴ διαμόρφωση στὴ βάση τοῦ μαρωνίτικου κορυφώματος μιλεῖ γιὰ ἕνα ἀκρωτήριο ἀπὸ κάποιον ἐπιτύμβιο ναΐσκο. Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ξέρουμε, ὡς τώρα βέβαια, ἐπιτύμβιους ναΐσκους ἀπὸ τὴν ἰωνικὴ περιοχή, νομίζω ὅτι ἕνα τόσο μεγάλο ἀκρωτήριο χρειαζόταν ἕνα βάθρο καὶ δὲν μποροῦσε νὰ στέκη αἰσθητικὰ ἀμέσως ἐπάνω στὴ σαμαρωτὴ στέγη τοῦ ναΐσκου. Κι ἀκόμη ἡ κ. Χ. Κουκουλη - Ξανθακη βρῆκε τελευταῖα στὴ Θάσο ἕνα θεματικὰ παρόμοιο, ἀλλὰ λίγο νεώτερο κορύφωμα στήλης (Πίν. 1α), ποὺ ἔχει ἀκριβῶς σύμφυτη (ἀτόφια) ἀετωματικὴ βάση. Ἔτσι σωστὰ φανταστήκαμε, στὸ μαρωνίτικο κομμάτι, ἀετωματικὸ τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ κορμοῦ τῆς στήλης, καὶ τὸ σύνολο ἀπὸ δυὸ κομμάτια. Τὸ σωζόμενο ὕψος τοῦ θασίτικου κομματιοῦ εἶναι 0,86μ. Πλάτος στὴ βάση του 0,725 μ. Μεγαλύτερο σωζόμενο πλάτος 0,80 μ.

7. ὅ.π., 119α.

8. *AAA* 1, 1968, 44 καὶ εἰκ. 7.

9. Χρωστῶ τὴν παραχώρηση τῶν φωτογραφιῶν στὴν καλοσύνη τοῦ βαθῆ γνώστη τῆς λακωνικῆς τέχνης συναδέλφου κ. Χρηστου καὶ τοῦ ἐπιμελητῆ ἀρχαιοτήτων κ. Δεληβορρια. Τὰ μετρήματα εἶναι τοῦ κ. Δαβαρα, ποὺ δὲν μπόρεσε νὰ βρῆ ἀριθμὸ εὑρετηρίου καὶ προέλευση. Ὁ ἀριθ. 14 (Πίν. 4β) «δὲν ἀντιστοιχεῖ σὲ τίποτε».

κράνου διαμόρφωση τῶν ἐξωτερικῶν σπειρῶν τῶν ἑλίκων στὸν κρόταφο καὶ μὲ ἀναδέσμους στὸ μέσο παρουσιάζεται γιὰ πρώτη φορά. Πβ. ὡστόσο τοὺς κροτάφους τοῦ πήλινου ἀκρωτηρίου ἀπὸ τὴ Δίκαια (Γ. Μπακαλάκη, *Προανασκαφικὲς ἔρευνες στὴ Θράκη*, Θεσσαλ. 1958, 60, εἰκ. 9 καὶ πίν. 10, 8). Γιὰ τὸν ὁριζόντιο κυρτὸ χαρακτηρισμὸ τῶν φύλλων τοῦ ἀνθεμίου στοὺς κροτάφους πβ. πάλι τὸ θασίτικο ἀνθέμιο *AJA* 53, 1949, σ. 359 κἑ. καὶ πίν. XLVID, καὶ τὸ «ἰωνικὸ» τοῦ Μουσείου Θηβῶν, Χ. Καρούζου, *Τὸ Μουσεῖο τῆς Θήβας*, 1934, 61 καὶ εἰκ. 46.

***

Στὴν παραπάνω ἐργασία μου γιὰ τὸ μαρωνίτικο κορύφωμα καὶ στὴν προσπάθειά μου νὰ ἀνιχνεύσω ἰωνισμὸ στὴν τέχνη τῆς Λακωνίας σημείωσα ἕνα καινούργιο, λαμπρὸ ἀρχιτεκτονικὸ κομμάτι [10], ποὺ βγῆκε στὸ φῶς κατὰ τὴν μεταπολεμικὴ ἐπανέκθεση τοῦ συμπαθητικοῦ τοπικοῦ Μουσείου στὸ Ἄργος (Πίν. 2α) καὶ ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ σταθῆ ἀφορμὴ γιὰ μιὰ μεγαλύτερη μελέτη γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς ἰωνικῆς ἐπίδρασης γενικότερα στὴν τέχνη τῆς Πελοποννήσου. Λυποῦμαι πού, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ θέλησή μου, μονάχα γιὰ ἐκεῖνο τὸ κομμάτι θὰ γίνη οὐσιαστικὰ ἐδῶ παρακάτω λόγος.

Ἡ προέλευση τοῦ κομματιοῦ εἶναι ἄγνωστη. Τὸ ὑλικὸ εἶναι παριανὸ μάρμαρο μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ καφετιὰ πάτινά του. Δὲν ἔχουμε τὸ ἀρχικὸ μῆκος τοῦ μέλους. Τὸ σωζόμενο μῆκος τοῦ λίθου 0,48 μ. μᾶς διατηρεῖ μόλις 1 καὶ ½ φειδώνιο πόδα πρὸς 0,328 μ.[11]. Τὸ ἐπάνω πλάτος του εἶναι 0,41 μ., τὸ κάτω 0,27 μ. Τὸ ἀρχικὸ ὕψος στὴν ἀριστερὴ σὲ μᾶς μεριὰ καὶ ὡς τὰ 13 ἑκατ. τοῦ μήκους τοῦ λίθου εἶναι 0,165 μ., στὸ ὑπόλοιπο κατεβαίνει λίγο στὰ 0,155 μ. Ἡ διαφορὰ αὐτὴ μπορεῖ νὰ ὀφείλεται στὸ ταίριασμα τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους στὴν ὁριστικὴ θέση του, μιὰ ποὺ τὸ κόσμημά του λαξεύτηκε κάτω, στὸ «ἐργοτάξιο».

Στὴν ἐπάνω ἐπιφάνεια τοῦ λίθου ἔχουμε διπλὴ ἀναθύρωση. Μιὰ πρώτη ταινία 2 ἑκτ. πλατιὰ καὶ μιὰ δεύτερη κάπως πιὸ ἁδρὰ δουλεμένη, 4 ἑκτ. πλατιά. Ἡ πέρα ἀπὸ τὶς δυὸ αὐτὲς ταινίες ἐπιφάνεια τοῦ λίθου δουλεύτηκε μὲ βελόνι. Ἐκεῖ ἔχουμε καὶ δυὸ μοχλοβοθρίδια. Στὴν κάτω ἐπιφάνεια τοῦ λίθου

---

10. Ὅ.π., σ. 54, σημ. 11. Τὴν ἐκτίμηση τοῦ κομματιοῦ καὶ τὴ σκέψη, ὅτι ἔπρεπε νὰ βγῆ ἀπὸ τὰ ὑπόγεια τοῦ Μουσείου στὸ φῶς καὶ νὰ ἐκτεθῆ, τὴ χρωστᾶμε στὴν Κα Σεμνη Καρουζου, ποὺ εἶχε κάποτε τὴν ἐποπτεία τῆς ἐπανέκθεσης τοῦ Μουσείου Ἄργους. Δική της ἦταν καὶ ἡ σύσταση στὸν τότε ἔφορο μακαρίτη Ν. Βερδελη νὰ ἐπιτρέψη σὲ μένα τὴ μελέτη τοῦ κομματιοῦ. Στὴν καλοσύνη τοῦ ἀλησμόνητου φίλου χρωστῶ καὶ τὴ φωτογραφία τοῦ Πίν. 2α.

11. G. Bakalakis, «Zur thasischen Architektur - Ornamentik», *ÖJH* 43, 1956/58, σ. 24 καὶ σημ. 29.

ἔχουμε μονάχα τὴν πρώτη ταινία τῆς ἀναθύρωσης. Πιὸ πέρα ἀπ' αὐτὴν τὸ ὑπόλοιπο πλάτος τοῦ λίθου δουλεύτηκε πάλι μὲ βελόνι.

Τὸ κόσμημα προβάλλεται ἐπάνω σὲ ἕναν ἰωνικὸ κανόνα ποὺ ἡ τομή του (σχεδ. 1) εἶναι τομὴ ἰωνικοῦ κυματίου. (Πβ. *ÖJH*, ὅ.π., σ. 27, σημ. 41 καὶ

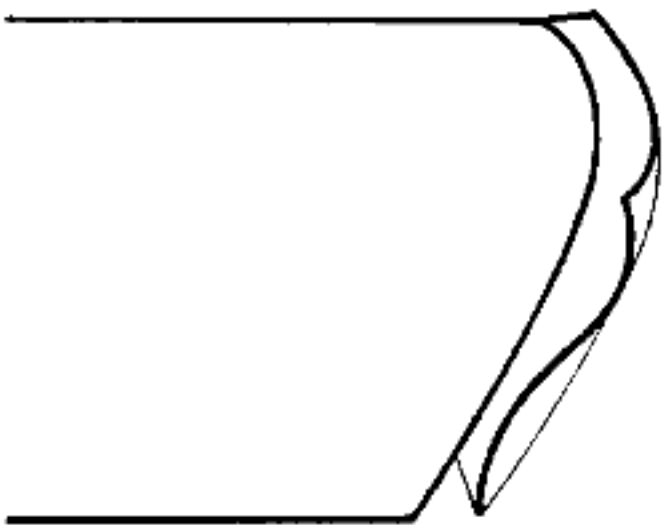

Σχέδ. 1. Τομὴ τῆς ἐπίστεψης, πίν. 2α.

εἰκ. 16, 2 καὶ τομὴ εἰκ. 13, 3, ποὺ τὸ ὕψος του εἶναι 0,155 μ.!). Ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐναλλασσόμενα, ἀνεστραμμένα ἐνδεκάφυλλα ἀνθέμια καὶ ἀπὸ ἐπίσης ἀνεστραμμένους, ἑλικωτούς, τρίφυλλους κάλυκες λωτοῦ. Ἡ ἀπόσταση ἀνάμεσα στοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν κοίλων ἑλίκων στὰ ἀνθέμια εἶναι 8 ἑκτ., στοὺς λωτοὺς εἶναι 9 ἑκτ. Ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ πλάγια φύλλα τῶν ἀνθεμίων διατηροῦν τὸ ἀρχικὸ μῆκος τους. Κανένα ὅμως ἀπὸ τὰ μεσαῖα, ὅπου τὸ σωζόμενο μῆκος φθάνει τὰ 6 ἑκτ. μονάχα.

Τὰ καμπυλωμένα φύλλα τῶν ἀνθεμίων ἀπὸ τὸ σημεῖο τοῦ ἀμυγδαλωτοῦ πυρήνα τους καὶ πέρα, ὅπως καὶ τὰ φύλλα τῶν λεπτοχαραγμένων καλύκων τοῦ λωτοῦ, εἶχαν μεγάλη ἀναγλυφικὴ ἔξαρση. Ἦταν σχεδὸν ἐλεύθερα πλαστικὰ φύλλα ἢ «ἐπίθετα» κοσμήματα, ποὺ προβάλλονται ἐπάνω στὸν ἰωνικὸ κανόνα. Ἦταν δουλεμένα μὲ τρυπάνι καὶ κατὰ τὸ γνωστὸ τρόπο «à jour» [12].

Τὸ τρυπάνι ἄφησε σὲ πολλὰ σημεῖα τὰ ἴχνη του ἐπάνω στὸ ἔδαφος τοῦ κανόνα. Γι' αὐτὸ χρήσιμο εἶναι τὸ σχέδιο 2. Σκέπαζε φυσικὰ τὰ ἴχνη αὐτὰ τὸ χρῶμα ποὺ φαίδρυνε κάποτε τὸ κόσμημα. Ἀλλὰ καὶ χωρὶς ἐκεῖνο, στὸ ὕψος (μᾶλλον στὸ ἐξωτερικὸ) τοῦ ἄγνωστου σὲ μᾶς οἰκοδομήματος, ὅπου ἐπαναλαμβάνονταν κάποτε τὸ κόσμημα σὲ ὁλόκληρη σειρά, τὰ «πελεκητὰ ἄνθη» (Παλαμᾶς) τῆς ἀνθοφόρου αὐτῆς ἐπικρανίτιδος θὰ φάνταζαν γιὰ μᾶς σήμερα σὰν πραγματικά. Γιὰ τοὺς δημιουργούς τους ἔκλειναν ὡστόσο μέσα τους

12. Βλ. γιὰ τὴ χρήση τοῦ τρυπανιοῦ, *ÖJH*, ὅ.π., σ. 31 καὶ σημ. 46, εἰκ. 16, 3.

ὅλο τὸ βαθὺ νόημα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κοσμήματος. Αὐτὸ στὴν ἀπόλυτη ἀνάλυσή του εἶναι μιὰ ἀφηρημένη μορφή, μιὰ σύλληψη τοῦ νοῦ, ποὺ κλείνει μέσα της τὸ νόημα τῆς τάξης, τοῦ νόμου ἢ τοῦ ρυθμοῦ, ἁρμονικὰ ἐμπλουτισμένη μὲ τὴ θελκτικότητα τῆς φυσικῆς πραγματικότητας [13].

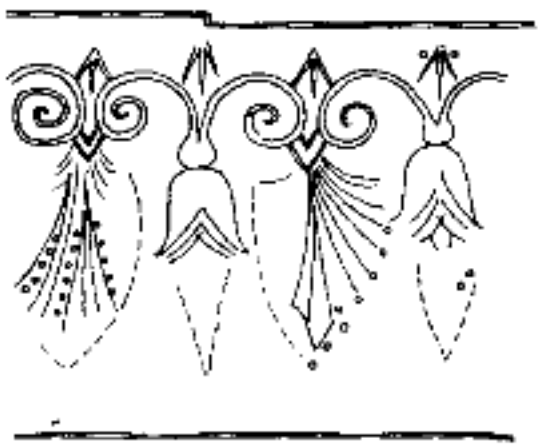

Σχέδ. 2. Τὰ ἴχνη τοῦ τρυπανιοῦ στὸ κόσμημα τῆς ἐπίστεψης, πίν. 2α.

Μιὰ σειρὰ ἀπὸ ὁλότελα πανόμοια ἀρχιτεκτονικὰ μέλη μὲ ἀπαράλλαχτη ἄρθρωση τοῦ κοσμήματος, ποὺ μᾶς βοηθοῦν καὶ γιὰ τὴ χρονολόγηση τοῦ μονάκριβου ἀργείτικου κομματιοῦ, στὸ τέλος τοῦ 6ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου π.Χ., αἰ., ξέρουμε ἀπὸ τὴ Θάσο [14].

Ἐπειδὴ τότε ποὺ δημοσιεύτηκαν τὰ κομμάτια τῆς Θάσου (1958) δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ μαντεύση κανεὶς τὴν νησιωτικὴ-ἰωνικὴ ἀκτινοβολία ὡς τὸ Ἄργος, νομίζω πὼς εἶναι καλὸ νὰ συνοδέψουμε τώρα τὸ μονάκριβο ἀργείτικο κομμάτι μὲ δυὸ ἀκόμη θασίτικα παραδείγματα, ποὺ βγῆκαν ἀπὸ κατεδαφίσεις παλαιῶν σπιτιῶν. Ἀπὸ τὸ πατρικὸ σπίτι τοῦ κ. Αὔγουστου Θεολογίτη στὴν Παναγιὰ τῆς Θάσου τὸ ἕνα (Πίν. 2β) [15], ἀπὸ κάποιο ἄλλο σπίτι στὸν Λιμένα (Πίν. 3α-β) [16] τὸ δεύτερο. Τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ νέα θασίτικα κομμάτια δὲν τὰ

---

13. *ÖJH*, ὅ.π., σ. 20.

14. *ÖJH*, ὅ.π. σ. 27, σημ. 41 καὶ εἰκ. 16, 2-3. Καὶ τοῦ δευτέρου μεγέθους καὶ τύπου Β κοσμήματος (εἰκ. 16, 4-5), μὲ τὰ ἐγγεγραμμένα ἀνθέμια, ἔχουμε τώρα ἕνα παράδειγμα ἀπὸ τὴ γειτονικὴ στὴ Θάσο Θέρμη-Θεσσαλονίκη, στὸ Μουσεῖο τῆς πόλης μας[14α]. Ἦταν ἐντοιχισμένο σὲ ἕνα πρόσκτισμα τοῦ βυζαντινοῦ ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν, γι' αὐτὸ καὶ κακοπάθησε πολύ. Θὰ δημοσιευθῆ προσεχῶς μαζὶ μὲ ὅλα τὰ ἄλλα κομμάτια ἀπὸ ἕνα πελώριο ἰωνικὸ ναὸ ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 6ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., ποὺ ἡ θασίτικη-παριανὴ ἐπίδραση καὶ σ' ἐκεῖνον εἶναι ὁλοφάνερη.

14α. G. Bakalakis, *Antike Kunst*, Beih. I, 1963, 30κέ. K. Schefold, *Propyläen Kunstgeschichte* I, Berlin 1967, 246 στὸν πίν. 265β.

15. Ἀριθ. εὑρ. 2356. Σωζ. μῆκος 0,39 μ., μεγαλύτερο πλάτος 0,24 μ. Ὕψος 0,16μ.

16. Ἀριθ. εὑρ. 2355. Σωζ. μῆκος 0,49 μ., μεγαλύτερο πλάτος 0,42 μ. Ὕψος 0,16 μ.

χαρακτηρίζει ἡ λεπτότητα τῶν ἄλλων, τῆς μεγάλης συλλογῆς τοῦ Μουσείου Θάσου (*ÖJH*, ὅ.π., εἰκ. 16), οὔτε καὶ ἡ ἐφάμιλλη καὶ ἐνάρετη δουλειὰ τοῦ μονάκριβου ἀργείτικου κομματιοῦ, δὲν ἀλλάζει τὶς σκέψεις αὐτὲς γιὰ τὸ κέρδος τῆς σύγκρισης καὶ γιὰ τὴν ἀπόδοση τῆς πρωτοτυπίας. Τὰ νέα αὐτὰ κομμάτια θὰ πρέπη καὶ λίγο νεώτερα χρονολογικὰ ἀπὸ τὰ ὡς τώρα γνωστὰ νὰ εἶναι καὶ τὸ θέμα-κόσμημά τους δείχνει ἀκόμη μιὰ φορὰ τὴ διαφορὰ ποὺ ἔχουμε πολλὲς φορὲς ἀνάμεσα στὴν πηγαία δημιουργία καὶ στὴ «σχηματολατρευτικὴ» μνημόνευση, στὸ μανιερισμό.

Γιὰ τὴν ἀπόδοση ἔτσι τοῦ ἀργείτικου κομματιοῦ θὰ πρέπη χωρὶς ἄλλο νὰ σκεφτοῦμε ἕνα, ἀκόμη πιὸ πηγαῖο καὶ πιὸ γειτονικὸ ἀπὸ τὸ θασίτικο ἐργαστήρι, ποὺ ὅσο ξέρουμε, ὡς τώρα τουλάχιστο, ἐπάξια ἐκεῖνο τὸ ἀντιπροσωπεύει. Κι αὐτὸ εἶναι φυσικὰ τὸ ἐργαστήρι τῆς μητρόπολης Πάρου.

Εἶναι ὁλοφάνερο ὅτι ἡ θέση τοῦ ἀργείτικου κομματιοῦ ἦταν, ὅπως εἰπώθηκε κιόλας, μαζὶ μὲ ἄλλα ὅμοια καὶ ἄρτια στὸ μῆκος τους μέλη, ψηλὰ σ' ἕναν τοῖχο κάποιου ὄχι πολὺ μεγάλου, ἰωνικοῦ οἰκοδομήματος, κάποιου θησαυροῦ ἴσως. Ἐπρόκειτο ἀκόμη γιὰ ἕνα πραγματικὰ ἰωνικό, πολυστολισμένο μ' ἄλλα λόγια οἰκοδόμημα, ποὺ τὸ ξεχώρισμα τῆς κορμοστασιᾶς του ἀπὸ τὰ θεμέλιά του σύρριζα ἢ λίγο πιὸ πάνω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους, θὰ τονίζονταν μὲ ἕναν μεγάλο ἀστράγαλο ἢ μὲ καμιὰ σπείρα καὶ κανένα τροχίλο. Κι οἱ τοῖχοι του ἀπὸ ἐκεῖ κι ἐπάνω θὰ ἀρθρώνονταν μὲ μιὰ σειρὰ ἀπὸ ὀρθοστάτες κι ὕστερα ἀπὸ ὡραῖες ἰσοδομικὲς μαρμαρένιες «πλίνθους». Στὸ τέλος ὁ τοῖχος θὰ στεφανώνονταν μὲ μιὰ σειρὰ ἀπὸ ὁλόδροσα κι ἀνέπαφα κομμάτια, ὅμοια μὲ τὸ δεινοπαθημένο δικό μας· ἀπὸ μιὰ θαυμαστὴ ἐπικρανίτιδα, ὅπως καὶ στὰ κάπως πιὸ ἀκέραια σωζόμενα παραδείγματα ἰωνικῶν θησαυρῶν στὸ δελφικὸ ἱερὸ ἢ καὶ στὰ λιγότερο καλὰ σωζόμενα στὴ Δῆλο καὶ στὴ Θάσο, ποὺ ἐμεῖς σήμερα μονάχα κομμάτια ἔχουμε ἀπὸ τὸν λαμπρὸ κάποτε διάκοσμό τους. Ἔτσι καὶ στὸ ἀργείτικο κομμάτι ἔχουμε τὴν ἀρχέτυπη δημιουργία τοῦ τοίχου τοῦ Ἐρεχθείου, μὲ τὴ λαμπρή, κλασσικὴ ἐπικρανίτιδά του.

Ποῦ ὑψώνονταν τὸ κτίριο ἐκεῖνο ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐμεῖς σήμερα δὲν ἔχουμε παρὰ ἕνα ἀχνάρι μονάχα ἀπὸ τὴ διακόσμησή του; Στὸ Ἡραῖο τοῦ Ἄργους οὔτε οἱ παλαιότερες ἀνασκαφές [17], οὔτε καὶ οἱ ὀρθοτομικὲς νεώτερες γαλλοαμερικανικὲς ἀνασκαφὲς [18] ἔχουν ἐπισημάνει ἄλλα disjecta membra ἀπὸ τὸ ἀναζητούμενο ἰωνικὸ οἰκοδόμημα. Ὑπολείπονται ὡστόσο πολλὰ νὰ γίνουν καὶ ἔχει κιόλας εἰπωθῆ γι' αὐτὸ ὅτι «... plusieurs (problèmes) attendent leur solution d'études, de verifications ou d'investigations nouvelles. L'Heraion d'Argos merite un regain d'intérêt ...». [19]

---

17. Βλ. γι' αὐτὲς *Hesperia*, XXI, 1952, 165 σημ. 1.

18. *Hesperia*, ὅ.π., σ. 165 κέ. καὶ 222 κέ. Στὴ σ. 253 λέγεται μάλιστα ρητά: «Aucun

Ἂς ἐλπίσουμε ὅτι καὶ στὸ ἴδιο τὸ Ἄργος, οἱ ἀρκετὰ καρποφόρες σ' ἄλλα ἀποχτήματα ἀνασκαφές, μπορεῖ μιὰ μέρα νὰ φανερώσουν κάτι ποὺ θὰ σχετίζεται μὲ τὸ κομμάτι μας. Γιατὶ ἀπὸ τὸ ἱερό λ.χ. τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος ἔχουμε ἔστω καὶ μέτωπα ἀπὸ ἡγεμόνες κεραμίδες, ποὺ ἀνήκουν ὅμως σὲ δωρικὰ κτίρια ἀπὸ τὰ ἀρχαϊκὰ καὶ κλασσικὰ χρόνια [20].

Τὸ μονάκριβο ἀρχιτεκτονικὸ κομμάτι μας συνοδεύεται στὸ ἴδιο Μουσεῖο τοῦ Ἄργους ἀπὸ ἕνα ἄλλο· ἀπὸ ἕνα ἐπίκρανο τύπου «σοφᾶ», ποὺ θὰ πρέπη νὰ προέρχεται ἀπὸ ἕνα «μεικτὸ» οἰκοδόμημα, καλὴ ὥρα σὰν τὸν ἀμυκλαῖο θρόνο (πβ. Langlotz, *FB* πίν. 68)· ἀπὸ ἕνα δωρικὸ οἰκοδόμημα ποὺ ἰώνιζε φανερὰ (πβ. λ. ἐννεάστυλο βασιλικὴ Ποσειδωνίας ἢ Ἡραῖο στὸν ποταμὸ Σίλαρη), ἢ ἀπὸ ἕνα κτίριο, ὅπου καὶ οἱ δυὸ ρυθμοί, ὁ δωρικὸς καὶ ὁ ἰωνικός, χρησιμοποιοῦνταν σὲ δυὸ ἢ περισσότερα, διαφορετικὰ φυσικά, σημεῖα του. Στὸ ἐξωτερικὸ ὁ πρῶτος, στὸ ἐσωτερικὸ ὁ δεύτερος. Ὅπως λ.χ. σὲ πολλὰ ἄλλα παλαιότερα οἰκοδομήματα καὶ τέλος στὸ λαμπρὸ ἑλληνιστικὸ ἀνάκτορο τῆς Βεργίνας [21].

Τὸ ἐπίκρανο δὲν ἔχει ἀριθμὸ εὑρετηρίου· τὸ ὑλικό του εἶναι πῶρος, ἐντόπιος ἴσως, ἀργείτικος. Μαζὶ μὲ τὴν ἀπεικόνισή του (Πίν. 4α) δίνουμε ἐδῶ καὶ τὶς διαστάσεις του ἐπάνω στὰ σχέδια (εἰκ. 3). Μιὰ ἀκριβόλογη χρονολόγηση τοῦ κομματιοῦ εἶναι φυσικὰ πολὺ δύσκολη. Θὰ πρέπη ὁπωσδήποτε νὰ μὴν ἀνάγεται σὲ μεταγενέστερα χρόνια.

Ἕνα ἄλλο δεῖγμα ἰωνικῆς μικροτεχνίας συνοδεύει τὰ παραπάνω ἀργείτικα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη. Πρόκειται γιὰ τὴν ὑπ' ἀριθ. C 2519 ἢ A 56.138.40, πολὺ συμπληρωμένη, ἰωνικὴ κύλικα μὲ κάθετα χείλη καὶ δισκόσχημη βάση, στὸ ἴδιο Μουσεῖο. Ὁ πηλὸς τοῦ ἀγγείου εἶναι φαιός, ὅπως ὁ πηλὸς τῶν πολλῶν κομματιῶν τοῦ Μουσείου Καβάλας ἀπὸ τὸ ἱερὸ «τῆς Παρθένου ἐν Νεαπόλει» (*AE* 1938, 110 εἰκ. 4). Τὸ μαῦρο «βερνίκι» εἶναι κάπως θαμπό. Διάμετρος

---

monument d'ordre ionique n'est connu à l'Heraion». Ἔξὸν βέβαια ἀπὸ ἕνα γωνιακὸ αἰωνικὸ» γεῖσο ποὺ δύσκολα χρονολογεῖται, ἔχει τόρμο γιὰ ἕνα σύνδεσμο σὲ σχῆμα T καὶ ἀνήκει σ' ἕνα μνημεῖο πολὺ μικρῶν διαστάσεων. Πβ. σ. 254 καὶ σημ. 70, ὅπου συζητεῖται ἂν τὸ βορειοανατολικὸ οἰκοδόμημα ἦταν οἶκοι. Ἀντίθετα ἡ B. Bergquist, *The arch. Greek Temenos*, Lund 1967 (Acta Inst. Athen. Regni Sueciae, series in 4o, XIII), σ. 19 κέ. καὶ Πίν. 5-6 δέχεται γιὰ οἴκους τὸ «complex outside the entrance», ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., ἀλλὰ δωρικούς.

19. *Hesperia*, ὅ.π., σ. 274.

20. W. Volgraff, *Études Péloponnesiennes* I, Le sanctuaire d'Apollon Pythéen à Argos, 1956, 18 καὶ εἰκ. 15. Πβ. Bergquist, ὅ.π., σ. 18-19, ὅπου ὅλη ἡ βιβλιογραφία, καὶ στὸν πίν. 4 δὲ φαίνεται θέση γιὰ οἶκο. Καὶ στὴν *REG* 70, 1954, 474-487, ὅπου ὁ G. Roux συμπληρώνει τὴν τοπογραφικὴ ἑρμηνεία τοῦ Volgraff, εἰκ. 1 = τοῦ ἰδίου L' Architecture de l'Argolide εἰκ. 9, δὲν ἔχουμε πάλι θέση γιὰ οἶκο.

21. Μ. Ανδρονικου κ.ἄ., *Τὸ ἀνάκτορο τῆς Βεργίνας*, Ἀθῆναι 1961, πίν. 33, 2.

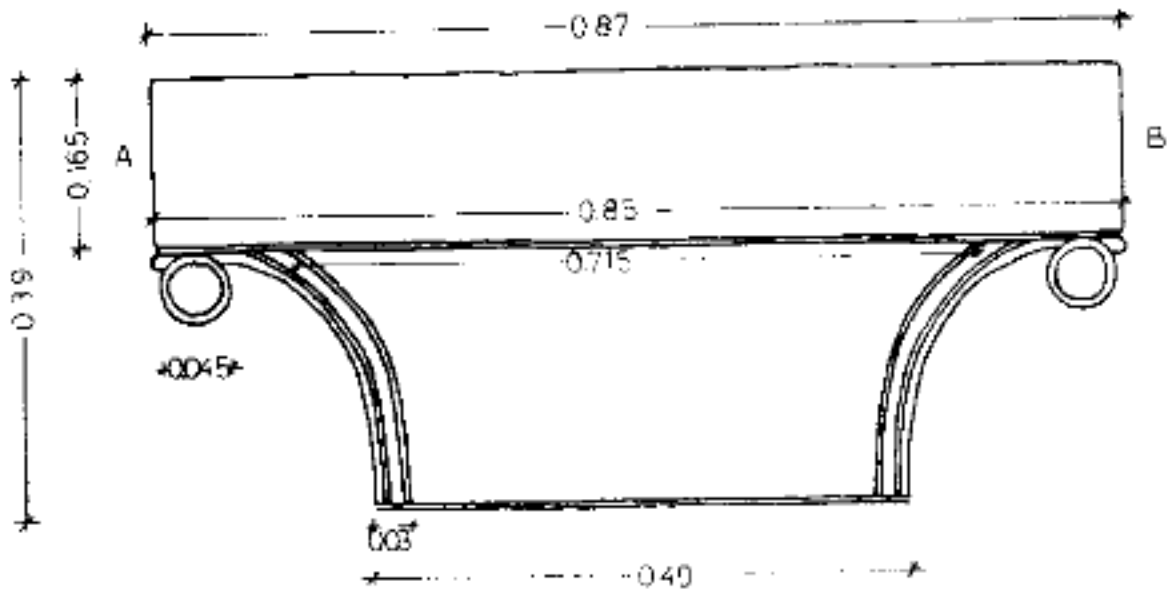

Σχέδ. 3. Οἱ δυὸ ὄψεις καὶ οἱ κρόταφοι τοῦ ἐπικράνου, πίν. 4α.

στεφάνης 13 ἑκτ., τῆς δισκόσχημης βάσης 5,5 ἑκτ., ὕψος 6 ἑκτ. Ἡ λιτὴ διακόσμηση τοῦ ἀγγείου εἶναι ὅλο κι ὅλο μιὰ σειρὰ ἀπὸ μελανὲς σταγόνες-κουκκίδες ἀπάνω στὴν ἄβαφη ζώνη τῆς ἀνάβαθης λεκάνης του.

***

Γιὰ κάπως γνωστὲς πιὰ ἰωνικὲς ἐπιδράσεις στὴ λακωνικὴ τέχνη καὶ γιὰ ἕνα λαμπρὸ ἰωνικὸ ἀρχιτεκτονικὸ μέλος στὸ Μουσεῖο τοῦ Ἄργους μιλεῖ ἡ μικρὴ αὐτὴ μελέτη ποὺ ἰχνεύει πελοποννησιακοὺς «ἰωνισμούς». Γιατὶ ποιὸς θὰ μποροῦσε νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ἔχουμε πιὰ συμπληρώσει ὁλότελα τὴν ἀποσπασματικὴ ἀκόμη εἰκόνα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης ἢ τὴ σύνθεση τῶν γνώσεών μας; Μήπως ξέρουμε τυχὸν καλύτερα τὴ γόνιμη καὶ δημιουργικὴ ἀλληλεπίδραση, τὶς τεχνοτροπικὲς διασταυρώσεις τῶν κατὰ τόπους ἑλληνικῶν ἐργαστηρίων στὰ ἀρχαϊκὰ χρόνια, ἀπ' ὅ,τι τὶς «πολιτικὲς» ἀντιθέσεις τῶν Ἑλλήνων στὰ κλασσικὰ χρόνια; Μήπως ξέρουμε τέλεια «τὸν ἀλησμόνητο κόσμο τῆς τέχνης ποὺ ἕνωνε σὲ ἕναν μεγάλο κοινὸ δεσμὸ τοὺς Ἕλληνες» στὰ ἀρχαϊκὰ χρόνια (Kunze); [22]

Κι ἐκεῖ ἀκριβῶς βρίσκεται ὁ στόχος τῶν ὀλίγων αὐτῶν γραμμῶν. Γιατὶ κι ἂν ριχτῇ ἡ γνώμη ὅτι «ἀπὸ κάπου ἀλλοῦ» ἴσως θὰ μεταφέρθηκε τὸ λαμπρὸ ἀρχιτεκτονικὸ μέλος στὸ Ἄργος, αὐτὸ τὸ «ἀπὸ κάπου ἀλλοῦ» δὲν μπορεῖ νὰ ἦταν οἱ τόσο μακρυνοὶ τόποι, ἡ Πάρος καὶ ἡ ἀποικία της Θάσος. Ἦταν ἡ ἀλλοιώτικη δημιουργικὴ πνοή τους καὶ ἡ ἰωνικὴ «χάρη», ποὺ πιὸ εὔκολα μποροῦσε νὰ ταξιδέψῃ καὶ ποὺ παρὰ τὶς μεγάλες ἀποστάσεις, ἀκριβῶς γιὰ τὴ διαφορετικὴ νοοτροπία, ἔφθασε ἐκεῖ, ὅπου ἀποζητοῦσε τὴν πρόσμειξή της ἡ «φειδωλὴ καὶ στεγνὴ σύσταση τῆς δωρικῆς φόρμας» [23].

---

22. «Οἱ σχέσεις τοῦ ἱεροῦ τῆς Ὀλυμπίας μὲ τὴ Σπάρτη», 1967, γραφομηχ. σ. 48.

23. Kunze, ὅ.π., σ. 25 σημ. 1. 11β. καὶ τὰ λόγια τοῦ Χ. Καρουζου, τὸ *Μουσεῖο τῆς Θήβας*, σ. 61: «ὅπου ὁ βοιωτικὸς τεχνίτης πέτυχε νὰ συνταιριάσει ὄμορφα τὴν τεχνικὴ λεπτότητα (τῶν παριανῶν στηλῶν) μὲ τὴ στεριανή του ἀγάπη τῆς ἁλύγιστης εὐρωστίας», εἰπωμένα γιὰ τὸ ἀνθέμιο τῆς εἰκ. 46 τοῦ ὁδηγοῦ.

Κορυφώματα ἀπὸ ἐπιτύμβιες στῆλες

α. Μουσεῖο Θεάσου, ἐποσημ. 6. β. Μουσεῖο Σπάρτης. Πβ. πίν. 4 β.

β

α

β

Ἀνθοφόρες ἐπιστέψεις τοίχων.

α. Μουσεῖο Ἄργους. β. Μουσεῖο Θάσου, ἀριθ. εὐρ. 2356 (φωτογραφήθηκε ἀνεστραμμένη).

α-β. Ἐπίστεψη τοίχου. Μουσεῖο Θάσου, ἀριθ. εὑρ. 2355 (α. φωτογραφήθημι ἀνεστραμμένη).

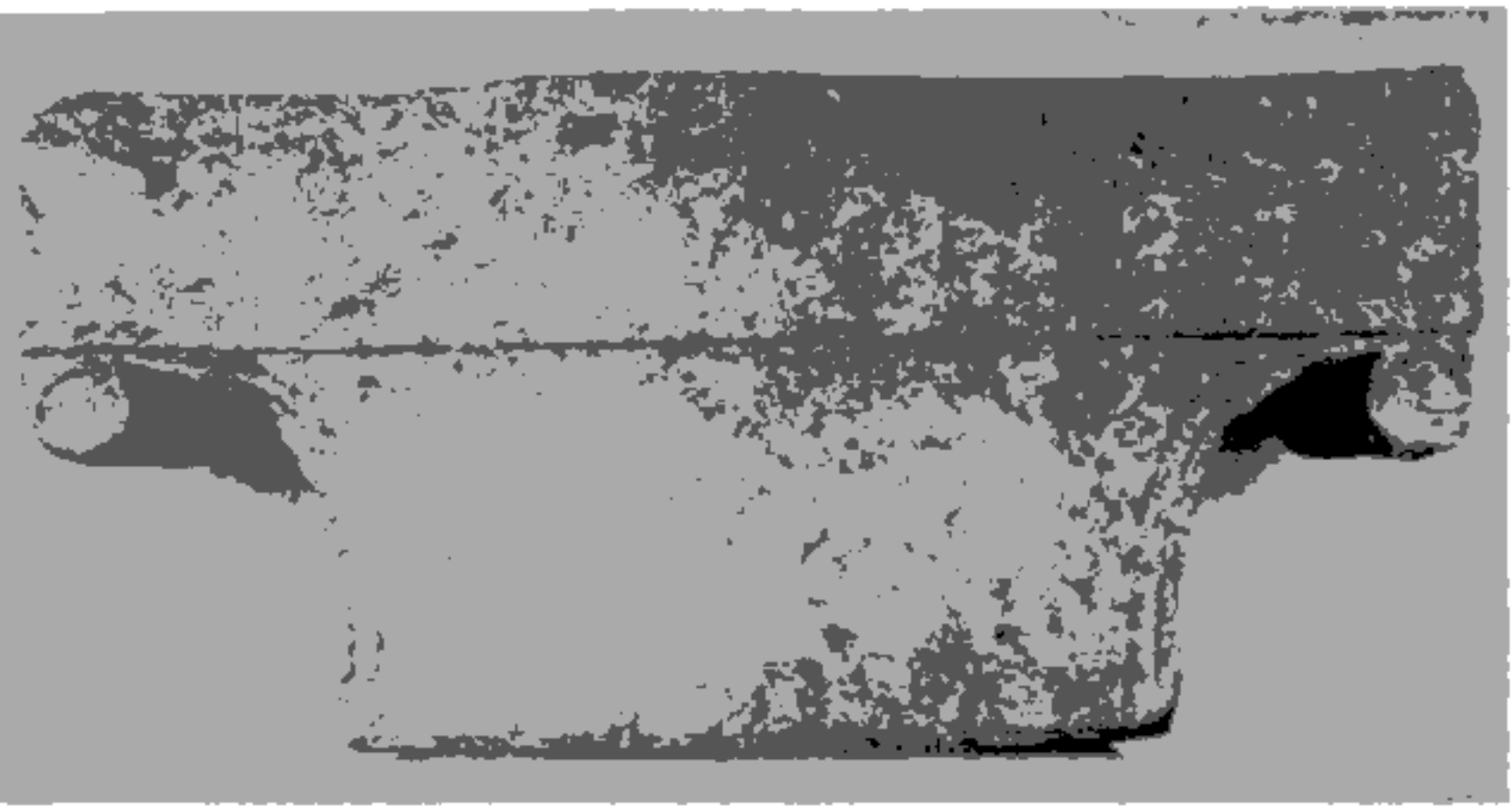

α. Ἐπίκρανο τύπου κυοφάν. Μουσεῖο Ἄργους.

β. Ὁ δεξιὸς κρόταφος τοῦ κορυφώματος πίν. Ιβ.